

Tamer Ünal Çubukçu

<https://orcid.org/0000-0003-2893-0851>

Graduate Student, Hitit University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Turkey, 220455007@hitit.edu.tr,

Atıf Künyesi | Citation Info

Çubukçu, T. Ü. (2023).“Çorum” Adının Tarihsel Gelişimi ve Kökeni Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (6), 2475-2501.

“Çorum” Adının Tarihsel Gelişimi ve Kökeni Üzerine Bir Değerlendirme*

Öz

Yer adlarının ortaya çıkışını, tarihsel süreçteki gelişimini araştıran, onları anlam ve köken bakımından açıklamaya çalışan bilim dalına “toponimi” denir. Toponimi çalışmaları bir ülkenin, bir şehrin tarihî coğrafyasını aydınlatmak amacıyla yapılmaktadır. Ülkemizde daha çok 1970-80’li yıllarda yapılan bu tür çalışmalara günümüzde yeterince ilgi gösterilmemesi, Anadolu’da birçok yer adının kökeni hakkındaki soruları cevapsız bırakmıştır. Nitekim bu ilgisizlik, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmasına rağmen Çorum ili ve yöresinde görülen yer adlarının kökeni ile ilgili ciddi tartışmaların yaşanmasına da sebep olmuştur. Bu çalışma “Çorum” adının kökeni hakkında ileri sürülen rivayetler ve geçmişte kullanıldığı iddia edilen şehrin diğer adları hakkında bilgi vermek, tarihsel kökenini açıklamak ve birtakım tespitlerde bulunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Toponimi, Tarihi Coğrafya

An Evaluation on the Historical Development and Origin of the Name "Çorum"

Abstract

The branch of science that investigates the emergence of place names, their development in the historical process, and tries to explain them in terms of meaning and origin is called "toponymy". Toponymy studies are carried out in order to enlighten the historical geography of a country or a city. The lack of interest in such studies, which were mostly carried out in our country in the 1970-80s, has left the questions about the origin of many place names in Anatolia unanswered. As a matter of fact, this lack of interest has led to serious discussions about the origin of place names in Çorum province and

* Bu Makale; Doç. Dr. Halil Yavaş danışmanlığında, Hitit Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı’nda hazırlanan “Fethinden Osmanlı’ya Çorum” başlıklı Yüksek Lisans Tezi’nden türetilmiştir.

its region despite being home to many civilisations. This study has been prepared in order to give information about the rumours about the origin of the name "Çorum" and other names of the city allegedly used in the past, to explain its historical origin and to make some determinations.

Keywords: Çorum, Toponymy, Historical Geography

Giriş

Yer adlarının ortaya çıkışlarını, kuruluş kanunlarını, üstlendikleri görevleri ve tarihsel süreçteki gelişimlerini araştıran (Şahin, 2013, s. 49); yer adlarını yapı, anlam ve köken bakımından açıklamaya çalışan bilim dalına “toponimi” denir. Yer adları araştırmalarında dil bilimi metotlarının kullanılması, onların bir anlam taşıdığını ve bazı kurallara uygun olarak verildiğini kanıtlamaktadır (Eren, 1965, s.155).

Yer adları bir milletin dilini, tarihini, kültürünü, söz varlığını (Şahin, 2011, s.1807) ve coğrafi özelliklerini yansıtır. Bu açıdan bakıldığında toplumların coğrafi mekânla bütünleşmesinin de bir göstergesidir (Tunçel, 2000, s. 24). Aynı zamanda bir milletin yerleşme (iskân) tarihi için yaşayan en önemli belgelerinden birisidir (Gülensoy, 1995, s. IX). Yer adları bir milletin bir toprak parçası üzerindeki varlığının meşruluğu konusunda millî bilinci güçlendirmek, başka devletlerin toprak iddialarını engellemek için kullanılan önemli bir araçtır (Hocaoğlu, 2016, s. 74). Başka bir deyişle coğrafyayı vatan haline getiren tapu senetleridir (Yıldırım, 1984, s. 164-166). Anadolu'nun mevcut konumundan dolayı farklı toplulukların göç yolu ve yerleştiği bir yer olması, zamanla yer adlarının da çeşitlenmesini sağlamıştır. Nitekim bu topraklarda yüzlerce yıl egemenlik kurup tarihe karışan birçok devletin kullandığı yer adlarını veya bu adların izlerini bulmak mümkündür. Son olarak Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi ve bu yerlere Türkçe adlar vermesiyle çeşitlilik daha da artmış, buna karşılık yabancı yer adları da büyük ölçüde yerleştirilmiştir (Aksan, 1984, s. 275). Oğuz boylarının göçü sonrasında başlayan yurt edinme sürecinde Anadolu'nun tamamında Türk egemenliği sağlanmış, kurulan devletler sayesinde kendine has dinî, siyasî, ekonomik ve kültürel anlayışı ile yeni bir düzen kurulmuştur. Bu yeni düzenin doğal bir sonucu olarak eski yer adları ya Türkçe telaffuza uygun hale getirilmiş ya da yeni Türkçe adlar verilerek değiştirilmiştir.

Anadolu'nun XI. yüzyıldan itibaren başlayan Türkleşme sürecinde yer adlarının büyük çoğunluğunun değiştirilerek Türkçe adlar verilmesi, bu topraklarda kurulan Selçuklu ve Osmanlı gibi devletlerin katkılarıyla olmuştur (Emiroğlu, 1984, s. 182). Ancak ülkemizde bu devletlerin tarihleriyle yer adları arasında yeterince ilişki kurulamamış, maalesef yer adları konusu çok dikkate alınmamıştır. Türkiye'de toponimi çalışmaları 1920'lerde başlasa da bu çalışmaların uzun bir dönem devamı getirilememiş, bu konuda birçok önemli kaynak kullanılamamıştır. Hatta Gülensoy'un belirttiği gibi, arşiv belgeleri tasnif edilemediği için bilim

insanlarının yararına sunulamamış; bu eksiklikten dolayı tam bir “Anadolu yerleşme (iskân) tarihi” yazılamamıştır. Hasan Eren, Özcan Başkan, Doğan Aksan ve Tuncer Gülensoy gibi Türkolog ve dil bilimcileri, Türk yer adları konusunu gündeme getirmişlerse de araştırmalar yeterli olmamıştır (Gülensoy, 1984, s. 149-150).¹

Anadolu'nun birbirinden farklı bölgelerinde olduğu gibi Çorum ve yöresi de birçok uygarlığın yaşadığı bir yer olmuştur. Ancak bu uygarlıkların yaşadığı coğrafyayı günümüzdeki il sınırları ile çakıştırmak, sınırlandırmak imkânsızdır. Bu yüzden Çorum'un Eski Çağ Tarihi incelenirken ili, yöreden soyutlamadan düşünmek gerekir (Buluç, b.t., s. 19). Bu problemin kaynağı ise Çorum ve yöresinin yüzlerce yıl hâkimiyet mücadelesinin yaşandığı bir yer olmasından dolayı, şehir sınırlarının uzun bir süre oluşamamasıdır. Türk hâkimiyetinin başlangıcından Osmanlı Dönemi'ne kadar da benzer sıkıntılar yaşanmıştır.

Günümüzdeki Çorum ili, Anadolu'nun ilk adı bilinen bölgesinde [Hatti yurdu] yer alır (Buluç, b.t., s. 19). Ancak yöre ve bölgede adının kökeni bilinen birçok yerleşim merkezi olmasına rağmen “Çorum” adının kökeni bilinmemektedir. Bundan dolayı bu çalışmada yöre ve bölgeden daha çok il adının kökeni üzerinde durulmuştur. Burada ise temel problem şehrin adı ile şehir coğrafyasının örtüşüp örtüşmediğidir. Nitekim Aksan bu konuyla ilgili olarak geçmiş kaynaklardaki yer adlarıyla günümüzdeki yer adlarının özdeşleştirilmesinin bir sorun olduğunu dile getirmiştir. Ona göre kaynaklarda geçen bir adla günümüzde aynı yerde bulunan bir yerleşim yerinin adının birleştirilmesi, bunların aynı yer olup olmadıklarının belirlenmesi çok güç ve çaba gerektiren bir konudur. Bunu çözmek için dokümantasyon çalışmaları yapılmalı, sonrasında da dilci, tarihçi ve arkeologların iş birliği olmalıdır (Aksan, 1984, s. 276). Türkiye'de aralarında Çorum'un da bulunduğu 10 il merkezinin adlarının kaynakları ve anlamları konusunda tartışmalı görüşler bulunmaktadır (Güner ve Ertürk, 2004, s. 39-40). Bu tartışmaların odak noktasını şüphesiz ki şehir adının hangi dile ait olduğu konusu oluşturur. Bu yer adı hangi dile aittir, anlamı nedir, kimler tarafından ne zaman verilmiştir gibi sorulara cevap verilmesi; hem şehir tarihlerini hem de Anadolu tarihini aydınlatacaktır. Yer adları bilinmeden yapılan tarih çalışmaları eksik olacaktır. Ancak bu konuda araştırma yapılırken karşılaşılan en önemli sorun, yukarıdaki sorulara tam olarak cevap verilemediği için belli bir sınıflandırma yapmanın zor olmasıdır.

¹ Türkiye'de ad bilim alanında çalışan bilim insanları ve yaptıkları çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Sakaoğlu, 2001).

1. “Çorum” Adının Kökeni İle İlgili Rivayetler

Çorum merkez ve il sınırları içerisindeki bazı yerleşim yerlerinin adlarının kökeni hakkında net veriler yoktur. Bununla birlikte “Çorum” adının hangi dile ait olup olmadığına ilişkin birtakım görüşler ve iddialar bulunmaktadır. Örneğin Akurgal’a göre Çorum, Alaca, Boğazköy ve bazı yerleşim merkezlerinin adları Hitit kökenli değildir (Akurgal, 2005, s. 194). Gülensoy ise eserinde, Türkçe köy adlarından bahsederken “Corum/Çorum” adını Türkçe bir ad olarak değerlendirmiş (Gülensoy, 1995, s. X); buna karşın Umar ise “Çorum” adının Türkçe kökenli olmadığını dile getirmiştir (Umar, 1998, s. 321). “Çorum” adının kökeni ile ilgili kaynaklarda yer alan çeşitli bilgilerin bir kısmı tarihî bir veri ifade ederken diğer kısmı ise ses benzerliklerinden yararlanılarak ileri sürülen ya da kelime türetmesine dayanan rivayetlerdir (Korkmaz, 2003, s. 10-12). “Çorum” adına ilişkin rivayetler şunlardır:

1.1. Trokme ²

“Çorum” adının Galatların (Keltler) bir boyu olan Trokmelerden geldiğini savunan rivayettir. Trokmeler, MÖ II. yüzyılda Tavium (Büyük Nefesköy) merkez olmak üzere Kızılırmak’ın doğusuna yerleşmişlerdir (Kaya, 2005, s. 59-60). Liderlerine ait olan “Trokme” adı aynı zamanda bu boyun da adıdır (Strabon, 2000, s. 62) ve Keltçe kökenlidir (Umar, 1993, s. 802). İddiaya göre “Çorum” adı “Trokmu” kelimesinden gelmiştir. “Trokmu” kelimesi zamanla “Toromku” ya, sonrasında ise “Çorumlu” ya dönüşmüştür (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s. 2022). Ancak bu iddia beraberinde şu soruları da getirmektedir: Eğer “Çorum” adı, “Trokme” adının bozulmuş halinden geliyorsa, bu boyun sınırlarının dışındaki coğrafyalarda görülen (Hatay, Uşak, Balıkesir vb.) “Çorum” adını taşıyan yer adlarının kaynağı nedir? Yine bu iddia dikkate alınırsa bu boyun kurulduğu yerin bir kısmını içine alan şimdiki Çorum şehri değil de boyun başkenti konumunda olan Tavium (Büyük Nefesköy-Yozgat) şehrinin “Çorum” adını alması daha doğru olmaz mı?

Bu iddia 1973 sonrasında ortaya atılmış olmalıdır. Çünkü 1967 ve 1973 tarihli Çorum il yıllıklarında başka iddia ve rivayetlere değinilirken bu iddiadan bahsedilmemiştir. Nitekim Nazmi Tuğrul, Tayyar Anakök, Süleyman Köstekçioğlu, Hikmet Turhan Dağhoğlu, Nazmi Tomuş, Neşet Köseoğlu gibi Çorum tarihi ile ilgilenen araştırmacıların çalışmalarında da bu iddia yer almamıştır. Çorum ve bölgesinde çalışmalar yapmış olan Charles Texier ve William M. Ramsay gibi yabancı araştırmacıların eserlerinde de bu konudan bahsedilmemiştir. Bu durum iddianın zayıflığını göstermeye yeterlidir.

² Diğer yazılışları Terukmiyan, Trocmien, Trokmi, Trokmoi, Trokmu, Tromku şeklindedir.

1.2. Dzorum

Bu iddiaya göre “Çorum” adının kökeni Ermenice “dzorum”dur. İddiayı ortaya atan Umar’a göre: “dzoril” (dzor-il: akmak) fiilinin köküne -um takısı eklemekle “dzorum” (akım, akıntı) adı türetilmiştir. Bu ad yörede bulunan bir akarsuyun varlığını göstermektedir. Nitekim Umar şehrin yakınından geçen Çorum Çayı’nı işaret ederek Çorum il merkezinin adının bu akıntıdan geldiğini öne sürmüştür. Aynı şekilde “Çorum” adını taşıyan diğer yerleşim yerlerindeki akarsulardan da bahsederek o yerlerin adının da akım, akıntı anlamına gelen “dzorum” adından türediğini dile getirmiştir (Umar, 1993, s. 191). Umar burada “dzorum” adı ile “Çorum” adı arasında yakıştırma yollu, ses benzerliğine dayanan bir ilgi kurmuş olmalıdır. Ancak kendisinin Anadolu’daki başka yer adlarının kökeni konusunda da benzer iddialarda bulunması büyük bir eleştiri konusu olmuştur.³

1.3. Gordiana

Bu iddiaya göre “Çorum” adının kökeni, M.Ö. 90-80 yılları arasında Pontos Krallığı’na bağlı olarak Kapadokya Valiliği yapan Gordios’a⁴ dayanmaktadır. Gordios’un yönetimi döneminde “Gordiana” denilen bölge, onun yönetiminden sonra da aynı adla anılmıştır. Söz konusu iddiaya göre “Gordiana” adı zamanla “Gordum” a, sonra da “Çorum”a dönüşmüştür (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s. 2022). Ancak bu adların hangi dile ait olduğu bilinmemektedir. Çünkü o dönem Kapadokya’sı Pontos Krallığı’nın egemenliği altındaydı ve bölgede alfabe olarak Aramice ve Grekçe etkisini sürdürürken halkın kullandığı 20’den fazla mahalli dil bulunuyordu (Buluç, b.t., s. 24). Bölgenin belli dönemler haricinde tek bir devletin sınırları içinde olmadığı bilinmektedir. Çorum ve yöresi uzun bir süre dört krallığın (Galatya, Pontos, Kapadokya ve Paflagonya) arasında paylaşım alanı olmuştur (Buluç, b.t., s.44). Dolayısıyla yörede tek bir krallığın etkisinin olduğunu söylemek zordur. Ayrıca bu krallıklar döneminden sonra Anadolu’da önce Roma daha sonra Bizans hâkimiyetinin başladığı unutulmamalıdır. Bu nedenle şehrin adının Pontos Krallığı’nın bir valisinin (Gordios) yönetimi altında olan “Gordiana” diye anılan bölgenin adından alması ve bu adın uzun bir süre varlığını koruyarak zamanla “Çorum”a dönüşmesi zayıf bir iddia olarak görünmektedir. Güvenilir kaynaklara dayandırılmadığı için bu rivayeti doğru kabul etmek oldukça zordur.

³ Umar’a yönelik eleştiriler için bkz.(Emiroğlu, 1995).

⁴ Sözü edilen kişi Pontos Kralı VI. Mithradetes’in generallerinden Gordios olmalıdır. Gordios, bu kral sayesinde Kapadokya’da etkili bir yönetici olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Arslan, 2007). *Mithradetes* Ayrıca “Gordios” ve “Gordiana” için bkz. (Umar, 1993, s. 289).

1.4. Cirm/Çirm

Bu iddianın sahibi olan Dağlıoğlu makalesinde, Safiyüddin Abdülmümin'in H. 6. yüzyılda yazdığı coğrafya kitabında "Bedehşan" bölgesindeki "Cirm/Çirm" şehriden bahsettiğini söyleyerek bu şehrin adı ile "Çorum" adı arasında bir ilgi bulunduğunu ileri sürmüştür (Dağlıoğlu, 1939, s. 387). Bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Bedehşan/Bedahşan bölgesinde "جرم" adını taşıyan bir şehir bulunmaktadır.⁵ Ancak "Çorum" adı ile bahsedilen şehrin adı arasında herhangi bir tarihî ya da etimolojik araştırmaya dayanmadan ilgi kurmak önemli bir eksikliklerdir. Burada bir ad ya da yazım benzerliği söz konusu olabilir.

1.5. Çarum

Hüseyin Hüsameddin'in "Amasya Tarihi" adlı eserinde kaynak göstermeden verdiği bilgiye göre "Çorum" adı "çarum"dan gelmektedir. Yazar eserinde konuyla ilgili şu satırlara yer vermiştir:

"Çorum eski Türkçemizde meserret, memnuniyet ma'nâsına olan "Çarum" lafzından galat olub memnûn ve mesrûr olan kimseye lügaten "çarak" dinür. Meşhûr "Çaruklu" Oymağı da "Çaraklu" ta'bîrinden galatdır. Bunlardan Çarık Şâh bin Salih Beg bin İlyas Beg meşhûrdur." (Hüsameddin, 1332, s. 287). Ancak Hüseyin Hüsameddin'in eserinde kaynaklara dayanmadan bilgi vermesi ve "Çorum-çarum-çarak" gibi kelimeler arasında kurulan bağın etimolojik bir veriye dayanmaması, bu iddianın kabul edilmesini zorlaştırmaktadır.

1.6. Çurum/Çerrum

Bu iddiaya göre Çağatayca olan ve cemiyet anlamına gelen "çurum" adı, zaman içerisinde "Çorum"a dönüşmüştür (Çorum İl Yıllığı, 1967, s.70). Tayyar Anakök ise "çerrum" kelimesinin aynı anlama geldiğini belirterek zamanla "Çorum" adına dönüştüğünden bahsetmiştir (Anakök, 1950, s. 98). Her iki iddiada herhangi bir kaynağa dayanmamaktadır. Burada bir ses benzerliği söz konusu olabilir.

1.7. Uçurum

Halk arasında yaşatılan bir rivayete göre, Çorum ovasının dağlar arasında bir "uçurum" halini andırmasından dolayı "Çorum" adı ortaya çıkmıştır. Tuğrul'a göre bu rivayet "Amasya Tarihi"nin bilgisini çürütecek mahiyette değildir (Tuğrul, 2015, s. 73). Dolayısıyla herhangi bir kaynağa dayanmayan bu iddiada da bir ses benzerliği görülmektedir.

⁵Jurm/Curm/Cirm şehrinin haritası için bkz. (<https://www.google.com/maps/place/Jurm,+Afganistan>)

1.8. Cevrim/Çevrim

Bu rivayete göre çevresi küçük dağ ve tepelerle kuşatılmış düz bir ovada bulunmasından dolayı şehre “çevrim” denilmiş, ancak Arap harfleriyle yazılış benzerliğinden dolayı halk ağzında “Çorum”a dönüşmüştür (Tombuş, 1946, s. 1639). Halk arasındaki bir başka rivayete göre ise “kale duvarı” veya “varoş” (Baykara, 2014, s. 73)⁶ demek olan “çevrim” kelimesi zamanla “Çorum”a dönüşmüştür (Köstekçioğlu, 1938, s. 192). Sağlam kaynaklara dayanmayan, yazım ve ses benzerliğinin görüldüğü bir rivayettir.

1.9. Çor/Çur

Kurat’a göre “Çur” adı Peçeneklerde bir uruğun adı iken (Kurat, 1937, s. 30, 43-44, 52, 257), Türgişler ve Peçeneklerde bir rütbe/unvan olarak kullanılmıştır (Kurat, 1937, s. 30, 56-57). “Çor” eski Türk devlet teşkilatında bazen askerî vali bazen de bu konumun üzerinde bir unvanı ifade etmektedir (Kafesoğlu, 1998, s. 180, 230, 266). Orhun kitabelerinde de geçen bu unvan, kağanlar ve boy beyleri tarafından da kullanılmıştır (Donuk, 1988, s. 13-14). Başka bir kaynakta ise “Çor” adı Sakaların bir boyu olarak geçer. Bu boya bağlı aşiretler geçtikleri yerlere “Çor” adını vermişlerdir (Uçakcı, 2013, s. 290-291).⁷ Dolayısıyla bu iddiaya göre “Çorum” adı kök durumunda olan “Çor”dan türemiştir (Uçakcı, 2006, s. 2-3). Ancak bu iddianın doğru olup olmadığı, yapılacak tarihî ve etimolojik araştırmalara bağlıdır.

1.10. Çor/Çorlu

Anadolu ağzında “çor” hastalık, dert anlamına gelirken; “çorlu” hastalıklı, dertli anlamında kullanılmıştır (Gülensoy, 2007, s. 250). Evliya Çelebi ise eserinde:

“(…)ab u hevası latif olduğundan Kılıç Arslan Şah, oğlu (Ya’kub Mirza)’yı ve yüzlerce sa’ir çorlu hastaları bu şehre gönderüb ifakatyab itirdiği için adına “Çorum” dinmiştir. Ama a’yan-ı vilayet “çevr-i Rum”dan galat ve muhaffefdir dirler. ” (Evliya Çelebi, 1314, s. 407) diyerek havasının ve suyunun iyi olmasından dolayı “çor”lu hastaları iyileştirdiği için bu şehre “Çorum” dendiğini ama şehrin ileri gelenlerine göre “Çorum” adının چورروم “çevr-i Rum”dan⁸ geldiğini dile getirmiştir. Ancak Evliya Çelebi şehrin ileri gelenlerinin iddiasını dile getirirken kendi aktardığı rivayet hakkında kanıt göstermemiştir. Ayrıca seyyahın gördüklerini ve

⁶ Varoş, kalenin dışında halkın oturduğu kısımdır. Varoş’un Arapça karşılığı “rabad”, Türkçe karşılığı ise “corum” veya “çevrim”dir. Bkz. (Baykara, 2014, s. 73).

⁷ “Çor” adının anlamı ve kullanımıyla ilgili bilgi için ayrıca bkz. (Kırzioğlu, 1984).

⁸ Seyahatname’de چورروم şeklinde geçen ifade birçok kişi tarafından farklı okunmuştur. Örneğin: “Hur-ı Rum” şeklinde okuma için bkz. (Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2008). “Çor-Rum” şeklinde okuma için bkz. (Bakırer, b.t., s. 72).

“Cevri Rum” şeklinde okuma için bkz. (Köstekçioğlu, 1938, s. 191).; ayrıca bkz. (Köseoğlu, 1939, s. 330).

duyduklarını yazarken abartılı bir dil kullanması, bu iddia hakkında soru işaretleri uyandırmaktadır. Yapılacak etimolojik çalışmalar bu belirsizliği aydınlatacaktır.

1.11. Çor-Em

Bu rivayete göre hastalık karşılığı olan “çor” ile ilaç anlamında olan “em” in birleşmesinden “hastalık ilacı” anlamında “çor-em” türemiş, bu da zamanla galat olarak “Çorum”a dönüşmüştür (Tombuş, 1946, s. 1639). Bu rivayetin de ne kadar sağlıklı olup olmadığı düşünülmesi gereken bir durumdur.

1.12. Cürümlü/Çürümlü

XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Ali, “Danışmend-nâme”yi yeniden düzenleyerek “Mirkâtü'l-Cihâd”⁹ adında telif bir eser hazırlamıştır. Bu esere göre “Çorum” adı “cürümlü /çürümlü”den gelmektedir. Gelibolulu Mustafa Ali eserinde konuyla ilgili şu satırlara yer vermiştir:

“El-kıssa Nikoniyye didükleri kişver ki hala Çorum didükleri yirdur. Ol zamanda Nikoniyye şöhretiyle meşhur olup ba'dehu zaman-ı al-i Selçukda Süleyman Şah ki mahallinde beyan olinsa gerekdür. Vilayet-i Rum'a gelüp ol kasabada etrak temekkün itdükde ve sabıka kavminden bu makule hıyanet ü cürm sadır olup Melik Danışmend Gazi'ye zehir içürmek istediklerini ve ba'dehu şerefü'l-islam müretteb olup cürm ü günahı kat kat itdüklerini ma'lum idindükde ol şehrin yirlüsüne “cürümlü” diyü nam komışlar. Giderek sarf-ı rüstayiler tasarrufına girdükde “çürümlü” diyü eda-yı galiz itmişler ki terhiminde Çorum kalmışdur.” (Gelibolulu Mustafa Ali, 2016, s. 226b).

Ancak Gelibolulu Mustafa Ali 50 gün kaldığı Çorum'da göreviyle bağdaşmayan çeşitli alış-veriş olaylarına karışmış,¹⁰ yaşanan olumsuz durumlar karşısında Çorum şehrine ve halkına karşı ağır ithamlarda bulunmuştur. Gelibolulu'nun bu olumsuz yorumları onun muhteris kişiliğinden ve objektif olmayan bakışından kaynaklanmaktadır (Gelibolulu Mustafa Ali, 2016, s.23). Gelibolulu'nun şehrin adının “cürümlü”den geldiğini söylemesi, Arif Ali'nin eserine dayanmış olsa da, Çorum'da yaşadığı kişisel olaylardan bahsetmesi, onun Arif Ali nüshasından uzaklaştığını gösterir. Şehir ve halkına karşı duyduğu derin ön yargı (Gelibolulu Mustafa Ali, 2016, 226b/229a) nedeniyle fetih zamanındaki halkın Rum, kendisinin yaşadığı dönemdeki

⁹XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden olan Gelibolulu Mustafa Ali tarafından, Arif Ali'nin yazdığı Danışmend-nâme nüshalarından birisi esas alınarak yazılan eserdir. Ancak Gelibolulu eseri yazarken tarihçi kimliğini kullanarak bazı ilaveler yapmıştır. Eser, Çorum'un Danışmendliler tarafından fethini, o dönemdeki yöneticileri ve aralarındaki ilişkileri anlatması, şehrin o zaman ki adı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Ali Akar tarafından doktora tezi (İstanbul Üniversitesi-1997) olarak çalışılan bu eser 2016 yılında TDK Yayınları arasında çıkmıştır.

¹⁰ Gelibolulu Mustafa Ali'nin Çorum'da karıştığı sıkıntılı alış-veriş işleri ve bununla ilgili gelişen olayların ayrıntısı Çorumlu Dergisi'nde 18., 19. ve 20. sayılarda birbirinin devamı üç makale olarak yer almıştır. Bkz. (Tombuş, 1940).

halkın ise Türk ve Müslüman olduğu gerçeğini ayırt etmeye bile gerek duymaz. Bu nedenle yazarın şehrin adının kökeni hakkında ileri sürdüğü iddia, duygu durumu dikkate alındığında tartışmaya açıktır.

1.13. Çoğu Rum

Bazı Batılı yazarlar Çorum halkının çoğunluğunun Rum olduğunu, dolayısıyla “Çorum” adının “çoğu Rum”dan geldiğini iddia etmişlerdir. Ancak arşiv belgelerine göre Rum ve Ermenilerin Çorum ve bölgesinde çoğunlukta olmadıkları bilinmektedir (Şahin, 2006, s. 29-31).¹¹ Hatta Bizans Dönemi’nde Aksaray, Eğridir, Beyşehir, Seydişehir, Kırşehir ve Çorum gibi şehirler, Türk yönetimi öncesinde küçük bir yerleşme şeklindedir. Adı geçen yerler şehir olma özelliğini Türkler döneminde kazanmıştır (Baykara, 2014, s. 99). Anadolu’nun fethinden önce, gerek Bizans-Sasani ve Bizans-Arap savaşları gerekse Orta ve Doğu Anadolu’da görülen güvenlik, ekonomik ve dinî sorunlar nedeniyle yerli nüfus daha çok Balkanlar, Trakya ve Batı Anadolu’ya göç etmişti. Bu nedenlerden dolayı zamanla Anadolu’da “polis” (kent) yerine “kastron” (kale-kent) yerleşmeleri görülmüş, kentler küçülerek nüfus kaybetmiştir. “Efheta” [Euchaita-Çorum Avkat köyü] bu nüfus kaybının görüldüğü yerlerdendir (Haldon, 2007, s. 129-134). Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi birçok Türk tarihçisi, fetih öncesinde Orta ve Doğu Anadolu’da Rum ve Ermeni nüfusunun az olduğunu, fetih sonrasında da yapılan göçlerle Türk nüfusunun giderek arttığını eserlerinde belirtmişlerdir. Nitekim Fuad Köprülü eserinde bu konudan bahsederken Gibbons’un oldukça şaşırıcı iddiasını da dile getirerek şu satırlara yer vermiştir:

“Osmanlı nüfusu az zaman zarfında büyük nisbette çoğalmıştı. Bu hadise, tabii bir artma ile izah olunamaz. Şark’tan yeni gelen göçebelerin iltihakını düşünmek de yanlıştır.(...)binaenaleyh, bu ancak en büyük kısmı Rumlardan mürekkep olan yerli unsurun karışmasıyla izah olunabilir.” (Köprülü, 1972, s. 37).

Köprülü, başta Gibbons olmak üzere birçok aleyhte görüşe eserinde cevap vermiştir. Anadolu’nun fethi sonrasında batı kesimleri ve sahil kentleri haricinde Anadolu’nun büyük bir bölümünün göç eden Türk kitleleri sayesinde Türkleştirildiğini, bununla birlikte XII. yüzyıl Anadolu’sunda Haçlı Seferleri, Türk-Bizans savaşları ve Türk hükümdarlar ve komutanlar arasındaki mücadelelerden dolayı nüfusun epey kayba uğradığını, bu durumun Türk ve diğer unsurları olumsuz etkilediğini dile getirmiştir (Köprülü, 1972, s. 86-87). Aslında bu nüfusun

¹¹ Yerli tarihçiler içerisinde Ömür Bakırcı ise tam tersi bir görüşe sahiptir. Ona göre Türk fetihleri öncesinde Anadolu’daki gayrimüslim nüfus hiç de az değildir. Bkz. (Bakırcı, b.t., s. 55).

Rumlarla kaynaşmaktan değil, Türk göçlerinden kaynaklı olduğunu söyleyerek o dönemdeki nüfus ve iskân ilişkisini gözler önüne sermiştir.

Selçuklu tarihine dair çok önemli eserleri bulunan Osman Turan ise bu konuya şu satırlarla açıklık getirmiştir:

“(…) bununla beraber Ankara, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kastamonu, Çankırı ve Eskişehir vilayetleri Türk muhaceretinin tekâsüf ettiği, ilk Türkmenlere yurt ve otlak vazifesi gördüğü ve esasen Bizans devrinde de az meskûn bulunan bu havalinin yerli halkı, ilk istilâ önünde, yerlerini terk ederek garba doğru çekildikleri için bu vilayetler kesif bir şekilde Türkleşmişti. XII. ve XIII. asır kayıtları da bu hususu açıkça göstermekte ve yer adları tamamıyla Türkleşmiş bulunmaktadır.” (Turan, 1998, s. 355) diyerek uzun zaman önce Anadolu'nun yoğun bir şekilde Türkleştirildiğini dile getirir.

Gerek XI-XIII. yüzyıllar arası yapılan Oğuz göçleri gerekse XIII. yüzyıldaki Moğol baskısı sonrası yaşanan göçlerde ise ortaya çıkan tablo şöyledir:

“Yapılan göçlerle Anadolu kesin ve esaslı bir surette Türklük hüviyetini aldı (Sümer, 1960, s. 574). (...) pek kesin olarak bilinen bir husus, bu ülkede yurt tutmuş olan Türklerin sayısının yerli halklara nazaran kat kat fazla olduğudur (Sümer, 1960, s. 575). (...) XVI. yüzyılın birinci yarısının ortalarında, Türkiye’de Orta ve Batı bölgelerinde yani Türk nüfusunun ve aynı zamanda Türkiye nüfusunun en kalabalık, en sık, en yoğun olduğu yerlerde Hristiyan nüfusunun pek cüz’i olduğu kesin ve belirgin bir şekilde anlaşılıyor.” (Sümer, 1960, s. 576).

“(…) Türkmen kitleleri, Türkistan, Horasan ve Azerbaycan’dan Anadolu’ya sevk edilerek onlara burada yurtlar verilmek suretiyle yerleştirilmeleri olayı, Anadolu’da Türk nüfusunun yerli halka oranla süratle çoğalmasını ve dolayısıyla hâkim duruma geçmesini sağlamıştır.” (Sevim, 1987, s. 109) şeklinde tarihçiler benzer görüş belirtmişlerdir.

Makalesinde “Euchaita” [Avkat köyü-Çorum] ile ilgili bilgi veren Eyice ise, yeterince Ortodoks nüfusunun olmamasından dolayı Euchaita'nın 1318’de dönemin imparatoru tarafından dinî teşkilattan silindiğini, kilise adına çok zor verilen bu karar sonrasında da bölgede Hristiyanlık için bir umut kalmadığını dile getirmiştir. Eyice devamında ise burada Elvan Çelebi zaviyesinin kurulduğundan, bunun yeni imar politikası gereğince terkedilmiş manastırları şenlendirme amacıyla yapıldığından bahsetmiştir (Eyice, 1969, s. 233-234).¹² Bu bilgi de Çorum’un ilk dönemlerden itibaren Türkleşip İslamlaştığının ve şehirde Rum nüfusunun fazla olmadığına bir kanıtı durumundadır.

¹² Euchaita'nın (Efheta) gittikçe küçülen bir yerleşim yeri olduğu konusunda bkz. (Haldon, 2007, s. 131-134).

Bu iddia ancak siyasî nedenlerle ortaya atılmış olmalıdır. Dolayısıyla yukarıda verilen görüşler dikkate alındığında “Çorum” adının “çoğu Rum”dan geldiğini söylemek oldukça zor görünmektedir.

1.14. Çevr-i Rum/Cevr-i Rum

Yukarıda Evliya Çelebi'nin eserinde “çor”lu hastaların iyileştikleri yer anlamında bu şehre “Çorum” adının verildiği rivayetinden söz edilmişti. Ancak şehrin ileri gelenlerine göre “Çorum” adı galat olarak “çevr-i Rum”dan gelmiştir (Evliya Çelebi, 1314, s. 407).“Çevr-i Rum” adının “çevresi Rum” anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak “çoğu Rum” iddiasında olduğu gibi o dönemlerde bölgede fazla Rum nüfusu olmadığı düşünülürse, şehrin adının “çevr-i Rum”dan geldiğini söylemek çok zordur. Kaldı ki bu iddia Evliya Çelebi'ye göre şehrin ileri gelenlerine ait olduğu için sağlam bir temele dayanmamaktadır.

İkinci rivayete göre ise Çorum'un Danışmentliler tarafından fethinin anlatıldığı eserlerde, Bizanslılarla yapılan savaşta İslam esirlerinin kale üzerinde asıldığı ve yine buranın Frenklerin eline geçtiği bir zamanda, erkeklerin öldürülüp kadınların ve çocukların tutsak edilerek Bizans'a satıldığından bahsedilmiştir. Bunun gibi yapılan cevr-ü cefadan dolayı kasabanın adına “cevr-i Rum” denilmiş, daha sonra galat olarak “Çorum”a dönüşmüştür (Köstekçioğlu, 1938, s. 192; Tuğrul, 2015, s. 73). Ancak Köstekçioğlu makalesinde bu iddiayı dile getirirken, bu ad değişiminin yerinde olmadığını, itibar edilmemesi gerektiğini söylemiştir.

1.15. Corum/Çorum

“Çorum” adının “Corum/Çorum”dan geldiğini öne süren rivayetler vardır. “Corum/Çorum” kelime olarak bazı kaynaklarda şu anlamlara gelmektedir:

Çorum: Soya fasulyesi (Ordu ve köyleri) (Derleme Sözlüğü III, 1993, s. 1273). Yöresel kullanımı olan bir kelime olduğu için, “Çorum” adının buradan geldiğini düşünmek zordur.

Corum: *is.* 1.Balık akını. 2.*hık.* Uskumruların büyük balıklardan korkarak kıyıya sığınması durumu (Türkçe Sözlük I, 1998, s. 413). Çorum'un denize kıyası olmadığı dikkate alındığında şehrin adının bu rivayete dayandığını söylemek mümkün değildir.

Çorum: İzdihamgâh (Tarama Dergisi II, 1934, s. 61), sığınacak yer. Burada izdihamgâh “insanların sığındığı yer” anlamında kullanılmış olabileceği gibi, yukarıdaki tanımda geçen “balıkların sığındığı yer” anlamında da kullanılmış olabilir.

Çorum/Corum: Mirkâtü'l-Cihâd'ta bu tanım: “İmdi hafî olmaya ki kitab-ı merkümde ribat diyü kal'a etrafındaki şehre ıtlak olunır ki Rum illerinde ana varoş dirler ve Anadolu vilayetlerinde ana Tokat ve Çorum diyü ad korlar.” şeklinde geçmiştir. (Gelibolulu Mustafa Ali, 2016, s. 10b).

Destana göre “Çorum” kelimesinin karşılığı “kalenin dışında halkın oturduğu kısım, varoş”tur (Baykara, 2014, s. 73). Ancak genel bir anlam içerdiği için, şehrin adının bu kelimedenden geldiğini kabul etmek zordur. Aksi takdirde kalesi olan bütün illerin “Çorum” adını alması gerekirdi.

1.16. Şehir İçin Kaynaklarda Kullanılan Diğer Adlar

Burada bahsedilen adlar, yukarıda değinildiği gibi herhangi bir ses benzeşmesi ya da kelime türetmesine dayanan rivayetler değil, yerli ve yabancı kaynaklarda şehir için kullanılan adlardır. Ancak günümüzde yapılan araştırmalara göre bu adlardan ilk ikisinin yanlış lokalize edildiği, Çorum ilinin eski adları olamayacağı belirlenmiştir. Diğer adlar ise yerli ya da yabancı kaynaklarda geçen, Bizans veya Türk yönetiminde kullanılan adlardır. Bu adlar şunlardır:

1.17. Tavion/Tavium

Strabon eserinde “Tavion/Tavium” şehrinin Trokmelerin ticaret merkezi olduğundan bahsetmiştir (Strabon, 2000, s. 63). C. Texier ise bu şehrin Trokmelerin başkenti olduğunu, şehrin yeri konusunda farklı görüşler bulunduğunu dile getirmiştir. Örneğin Tavium şehrinin bulunduğu yer; gezgin Danville’e göre Çorum iken, Albay Leake ile Dr. Kramer’e göre Yozgat, Hamilton’a göre ise Boğazköy’dür. Ancak Texier bu görüşlere katılmayarak Tavium’un Büyük Nefesköy olduğunu savunmuştur (Texier, 2002, s. 478). Ramsay da Tavium’un konumu tartışmalarına katılmış ve o da bu konuda farklı görüşler olduğunu söylemiştir. Ramsay eserinde, G. Hirschfeld’in Tavium’un İskilip’te olduğu görüşünü dile getirirken, Kiepert’in bu görüşe karşı çıkarak, şehri Nefesköy’ün 20 mil uzağında gösterdiğini, dolayısıyla bu görüşlerin kendisini tatmin etmediğini sözlerine eklemiştir. Ramsay, Nefesköy olarak bildiği Tavium’un kendisinin yaptığı yönlendirmelerle Sterrett’in çalışmaları sonucunda kesin olarak lokalize edildiğinden bahsetmiştir (Ramsay, 1960, s. 267-268). Önemli bir edebiyatçı ve dilci olan Şemseddin Sami ise eserinde kaynak göstermeden Çorum’un eski adının Tavium olduğunu iddia etmiştir (Şemseddin Sami, 1308, s. 1887).

Günümüz araştırmalarına göre Tavium’un yeri kesin olarak belirlenmiştir. Trokmelerin yaşadığı bu önemli yerleşim merkezi, Yozgat’ın batısında yer alan Büyük Nefesköy’de lokalize edilen “Tavion Kalesi”dir (Kaya, 2005, s. 133). Dolayısıyla “Tavion/Tavium” adının bazı araştırmacılar tarafından yanlışlıkla “Çorum” adı yerine kullanılması, bu iddianın kabul edilemez olduğunu göstermeye yeterlidir.

1.18. Euchaita¹³

Euchaita'nın, Roma egemenliği döneminde gelişmiş bir şehir (Umar, 1993, s. 259) olduğu görüşünün yanı sıra, Bizans İmparatorluğu'nun erken döneminde kurulan bir şehir (Bakırer, b.t., s. 53-55) olduğu görüşü de yaygındır. Bizans Dönemi'nde Anadolu'daki müstakil piskoposluklardan birisi olduğu için önemli bir dinî merkezdir (Ramsay, 1960, s. 358). X. yüzyılda "Theodoropolis" adını almıştır (Eyice, 1969, s. 231-232).¹⁴ Ancak şehrin kuruluş tarihi ve yeri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Euchaita'nın lokalizasyonu ile ilgili farklı görüşler vardır. Buna rağmen Çorum'un eski adının "Euchaita" olduğunu öne sürenler olmuştur.

"Euchaita" adının Galat prenseslerinden Euchaita'dan geldiği rivayet edilmiştir (Çorum İl Yıllığı, 1967, s. 86). Ancak Umar bu rivayetin doğru olmadığını öne sürerek karşı çıkmış, Euchaita adının bu biçimiyle Hellen dilinde "bol saçlı, bol tüylü, bol yapraklı" anlamına geldiğini belirtmiştir (Umar, 1993, s. 259). Aynı yazar eserinde kaynak göstermeden Euchaita'nın yerinin "Avkat köyü" (Beyözü köyü-Çorum) olduğunu, "Avkat" adının "Euchaita"nın Türk ağzına uydurulmuş biçimi olduğunu dile getirmiştir (Umar, 1993, s.141). Birçok coğrafyacının aksine Ramsay gösterdiği delillerle Euchaita'nın Çorum olduğundan ve önemli bir dinî merkez görevi üstlendiğinden bahsederken (Ramsay, 1960, s. 356-357), M. Doublet'in bu şehrin Safranbolu olabileceği yönündeki düşüncesine de karşı çıkmıştır (Ramsay, 1960, s. 353-354). Anderson (Anderson, 1903, s. 9) ve Kiepert'e göre ise "Euchaita" şehri şimdiki "Elvan Çelebi köyü"dür (Eyice, 1969, s. 229-230). Ancak bu görüşlerden farklı olarak Eyice ise H. Gregoire ve Cumont'un, Euchaita'nın bu adın biraz bozulmuş şekli olan Avkat'da yaşamağa devam ettiği iddiasını dile getirmiş, kendisinin de aynı düşüncede olduğunu vurgulamıştır (Eyice, 1969, s. 230-233). S.Vryonis ise Euchaita'nın bugünkü Çorum olduğunu dile getirmiş, bu şehir için aynı zamanda "Yankoniya" adını da kullanmıştır. Danışmend yönetimine geçiş döneminde ise herhangi bir neden göstermeden "Euchaita-Yankoniya" şeklinde atf yapmıştır (Vryonis, 1971, s. 21). 1963 yılında ise Mango ve Sevcenko yaptıkları incelemeler sonrasında Euchaita'nın şimdiki "Avkat köyü" (Beyözü) olduğunu düşünmüş (Keskin, 2015, s. 13-14), aynı şekilde Haldon ve ekibi de bazı kalıntıları ve materyalleri inceleyerek yaptıkları yüzey araştırmasında Euchaita'nın "Beyözü"nde (Avkat köyü) olduğunu iddia etmişlerdir. (Elton, Haldon, Newhard, ve Bikoulis, 2012, s. 216). Haldon, kendi eserinde ise "Efmeta" adını "Avkat köyü'nün (Euchaita) adı olarak kullanmıştır (Haldon, 2007, s. 31, 95,

¹³ Diğer yazılışları Eukhatia, Eukhaita, Euchatia, Evkaita, Efmeta şeklindedir.

¹⁴ Rivayete göre 972 yılında Bizanslıların Ruslara karşı kazandığı zaferde, Aziz Theodore bir mucize gösterip büyük yardımlarda bulunmuş, dönemin imparatoru da şükran nişanesi olarak bir kilise yaptırıp "Euchaita" kentinin adını "Theodoropolis" olarak değiştirmiştir. Ramsay ise bu ad değişikliğinin kayıtlı olduğunu söylese de konuya eleştirel gözle bakar. Bkz. (Ramsay, 1960, s. 20-21, 356-357).

134, 296). Ancak bu lokalizasyon tartışmasına katılan Keskin, Euchaita kentinin günümüzdeki yerinin “Çorum merkez ilçe” olması gerektiğini, Aziz Theodoros manastırının ise “Köprüalan köyü” veya “Abdalata köyü”nde olabileceğini öne sürmüştür (Keskin, 2015, s. 167-169). “Euchaita” denilen yerleşim Ramsay, Vryonis ve Keskin’e göre “Çorum” iken, diğer rivayetlere göre yöredeki yerleşmelerden “Elvan Çelebi köyü” veya “Avkat (Beyözü) köyü” olmalıdır. Bu ad üzerinde yapılacak etimolojik çalışmaların yanı sıra adı geçen yerlerde yapılacak arkeolojik çalışmalar ve tarihî araştırmalar “Euchaita” kentinin kesin olarak lokalize edilmesini sağlayacaktır.

1.19. Nikonya ¹⁵

Mirkâtü'l-Cihâd adlı eserde Çorum’un eski adı hakkında: “*El-kıssa Nikoniyye didukleri kişver ki hâlâ Çorum didukleri yirdur. Ol zamanda Nikoniyye şöhretiyle meşhûr olup ba’dehu zaman-ı âl-i Selçukda Süleyman Şah ki mahallinde beyan olınsa gerekdur.*”(Gelibolulu Mustafa Ali, 2016, s. 226b) satırlarına yer verilmiştir.

Eser, Çorum’un fethet öncesi adının “Nikoniyye” olduğundan bahsettiği gibi, devamında Osmancık’ın “Eflunes”, Demürlü Karahisar’ın “Sasil” ve İskilip’in “Mankuriyye” ¹⁶ adlarını taşıdığını da dile getirmiştir (Gelibolulu Mustafa Ali, 2016, s. 10b). “Amasya Tarihi” yazarı Hüseyin Hüsameddin ise: “*Çorumlu Oymağı Nikonya şehrinde tavattun itdikleri münâsebetle Nikonya şehri “Çorumlu” demekle meşhûr olmuşdu.*” diyerek Çorum’un eski adının “Nikonya” olduğundan bahsetmiştir. Aynı yazar, Tarih-i Âl-i Dânişmend’e dayanarak bilgi veren Dürretü'l-İslâk’da: “*(...) el-yevm Çorumlu demekle meşhûr Nikonya şehrini feth eylediği gün bir oğlu doğduğu tebşir olundu.*” şeklinde bir bilgi olduğuna dikkat çekmiştir (H. Hüsameddin, 1332, s.286-287). Buna rağmen Dağloğlu, Hüseyin Hüsameddin’in bu görüşünü kabul etmemiş, Çorumlu kasabasının “Nikoniya” olduğunun kesinlikle iddia edilemeyeceğini dile getirmiştir (Dağloğlu, 1942, s. 1015). Şem’dâni-zâde ise “Meri’t-Tevârih” adlı eserinde: “*Ba’dehu Nikonya ki Çorum’dur. Muhasara ve zahmetle feth itdi. Ve asker-i İslâm ganâim ve eserâya müsteğrak oldı. Ve Melik’in “Melik Gazi” nâm oğlu dünyaya geldi. Ba’dehu Osmancık nâm emîri beş bin âdemle Kastamonu fethine göndermekle varub [Eflanos] yani Osmancığı feth idüb kendü nâmiyle tesmiye kılub anda gümüş madeni bulub Melik Danişmend nâmına sikke urdu.*” diyerek Melik Danişmend’in şehri fethinden bahsederken, Çorum’un o zamanki [H.464 ?] adının “Nikonya” olduğunu dile getirmiştir (Şem’dâni-zâde, 1338, s. 319).

İslam ordularının istilâsı zamanında Çorum’un “Nikonya” adını taşıdığını belirten Tuğrul, Çorum Memleket Hastanesinin hafriyatı sırasında “Nikonya” yazılı bir altın paranın

¹⁵ Diğer yazılışları Niconia, Nikonye, Nikoniyye, Nikiye, Nikiyye şeklindedir.

¹⁶ Ancak Mankuriyye, Danişmend-nâme’nin diğer nüshalarında Çankırı’nın eski adı olarak geçer.

bulduğundan bahsetmiştir. Devamında ise “Çorum’un Fethi ve Melik Danişmend Gazi” adlı yazarı ve tarihi bilinmeyen el yazması eserde, Nikonya ve Çorum Kalesi’nin “Menfuriye” şeklinde gösterildiğini fakat bu adlandırmanın yanlış olduğunu dile getirmiştir (Tuğrul, 2015, s. 55-56). Paranın bugün nerede olduğu bilinmemesine rağmen sözü edilen eser M. İhsan Sabuncuoğlu tarafından bulunmuştur. Sabuncuoğlu bu eserin Hafız Mehmet Vehbi Niksâri’ye ait olduğunu belirterek 1937 yılında Çorum gazetesinde nüshalar şeklinde verilmiş özetinde de Çorum’un “Nikonya” adını taşıdığından bahsetmiştir (Sabuncuoğlu, 2015, s. 19). Yukarıda verilen eserlerden anlaşıldığına göre Çorum, Bizans İmparatorluğu zamanında “Nikonya” adını taşıyan bir şehirdir.

Şahin ise sunmuş olduğu bildiriye, Yâkubi’nin İslam ordularının Anadolu’ya yaptığı seferler sırasında buradaki şehirleri sayarken Çorum’dan da bahsettiğini ve şehrin adını “Nikiyye (Yenkoniye)” olarak gösterdiğini belirtmiştir (Şahin, 2006, s. 27). Ancak Yâkubi eserinde “Nikiyye” adından bahsetmesine rağmen bu yerin neresi olduğuna ilişkin bilgi vermemiştir (Yâkubi 1992, s. 157). Eldeki veriler yetersiz olduğu için Şahin’in sözünü ettiği yer olan “Nikiyye”nin Çorum olup olmadığını söylemek zordur.

Anakök’e göre ise ünlü Arap Kumandanı Müslime [Mesleme b. Abdümelik] bölgeye geldiğinde Zile, İskilip, Çorum, Tokat, Amasya ve Samsun’un adlarını değiştirmiş; İskilip’e “Menkuriye”, Çorum’a “Yankoniye” veya “Nikonya” adını vermiştir (Anakök, 1950, s. 28).¹⁷ Ancak Bakırer, Anakök’ün verdiği bu bilgiyi herhangi bir tarihî belgeye dayanmadığı, Arap istilâlarını inceleyen Batılı kaynaklarda da geçmediği için kabul etmez (Bakırer, b.t., s. 53-54). Mükremin Halil Yinanç ise eserinde Danişmend-nâme’de geçen yer adları ile sözü edilen şehirlerin aynı olmadığını, “Nikonya” adı ile anılan şehrin Çorum ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını, Nikonya’nın Konya şehri olduğunu öne sürmüştür (Yinanç, 1944, s. 93). Yinanç’ın bu isimlerin bu şehirlerle bir ilgisi olmadığı konusunda aynı görüşü paylaşan Bakırer, Çorum’un gerek “Euchaïta” gerekse “Nikonya” veya “Yankoniya” olabileceği görüşünü tartışmaya açık bulmuştur (Bakırer, b.t., s. 54).

1.20. Yankoniye ¹⁸

¹⁷ Emir Mesleme’nin Çorum ve civarına geldiğine ilişkin bilgi için bkz. (Hüsameddin, 1332, s. 209-210).

¹⁸ Diğer yazılışları Yankoniyye, Yankoniya, Yankuriyye, Yankoriyye, Yankurya vb. şeklindedir.

Danişmend-nâme'de:¹⁹ “(...)şimdi Amasiyye yazısında, Yankoniyye yani Çorum'dan yana ol yeşil çimen üstinde haymeler ve barıgahlar kurulmuşdur.” (Arif Ali, 2004, 19a) ve “(...) andan Melik buyurdu, çeri Yankoniyye'den yana yani Çorum'dan yana revane olup kal'aya irdiler.” (Arif Ali, 2004, s. 211b) şeklinde geçen ifadelerle göre Çorum'un eski adının “Yankoniyye” olduğu görülmektedir.

Gelibolulu ise Mirkâtü'l-Cihâd adlı eserinde “Yankoriyye”yi doğrudan Çorum şehri olarak göstermemiştir. Ancak olayların kahramanları ve geçtiği yerler dikkate alındığında “Yankoriyye”nin Çorum olduğuna şüphe yoktur (Gelibolulu Mustafa Ali, 2016, 129a/176a). Ancak bu eseri yayına hazırlayan Ali Akar, “Yankoriyye”yi dizin bölümünde “Çorum” olarak gösterir (Gelibolulu Mustafa Ali, 2016, s. 976). Arıncı ise makalesinde kaynak vermeden “Yankonya”nın “Çorum” olduğundan bahsetmiştir (Arıncı, 1941, s. 899-901). Nazmi Tuğrul, “Çorum'un Fethi ve Melik Danişmend Gazi” adlı eserde “Yankoniye”den bahsedildiğini ama bu adın nereye ait olduğunun açıklanamadığını ancak eserin ilerleyen sayfalarında “Yankoniye”nin Çorum civarında olması gerektiğine ilişkin bir bilgi olabileceğini, eserin müellif tarafından bitirilmesine rağmen müstensih tarafından bitirilemediğini, dolayısıyla geri kalan bilginin yeterli olmadığını dile getirmiştir (Tuğrul, 2015, s. 55-56).

S.Vryonis ise “Euchaita” için “Yankoniya” adını da kullanmış, Danişmend yönetimine geçiş döneminde şehre “Euchaita-Yankoniya” şeklinde atıf yapmıştır (Vryonis, 1971, s. 21). Yerel kaynaklarda ise “Yankoniya” adı Bizans Dönemi için kente önerilen iki isimden [diğeri Nikonya] birisi olmuş, “Euchaita” adı ise hiç geçmemiştir. Nitekim bu yerel kaynakların yazarları -başta H. Hüsameddin olmak üzere- eserlerinde “Nikonya” ve “Yankoniye” adlarından hiçbir gerekçe göstermeden bahsetmişlerdir (Bakırer, b.t., s. 53). Anakök ise daktilo edilmiş eserinde, ünlü Arap Kumandanı Müslime'nin bölgeye geldiğinde bazı şehirlerin adlarını değiştirdiğini, bunların içerisinde Çorum'a ise “Yankoniye” veya “Nikonya” adını verdiğini dile getirmiştir (Anakök, 1950, s. 28).

1.21. Çorumlu

Danişmend-nâme, Çorum'un fethi hakkında bizi aydınlatan destansı bir eserdir. Danişmend-nâme'ye göre Melik Danişmend Gazi, Yankoniyye (Çorum) Kalesi'ni alınca kale halkı Müslüman olur. Ancak bu din değiştirme Melik ve adamlarını zehirlemek için zaman kazanmaktan başka bir şey değildir. Melik rüyasında Hz. Peygamber'i görür. O da halkın

¹⁹ II. İzzeddin Keykavus'un emriyle İbn-i Âlâ tarafından 1244-1245 tarihlerinde yazılan destansı bir eserdir. Ancak bugün elde bulunan Danişmend-nâme nüshaları Tokat Kalesi dizdani Arif Ali tarafından, İbn-i Âlâ'nın eseri temel alınarak yeniden yazılmıştır. Eser, Anadolu'nun fethinin yanı sıra Çorum'un fethini ve bu yerde geçen olayları anlatır. Aynı zamanda Çorum'un o dönemde ki adı hakkında bilgi verir. Necati Demir tarafından doktora tezi olarak çalışılan bu eser 2004 yılında Akçağ Yayınları arasında çıkmıştır.

kendisini zehirleyeceğini, aslında Müslüman olmadıklarını ve Allah'ın bundan dolayı onlara hışmlandığını ve başlarına bir deprem felaketi verip, şehri ve sarayı harap edeceğini söyleyerek Danişmend Gazi'yi uyarır. Melik de hemen askerleriyle şehrin dışına çıkar. Felaket gerçekleşir ve şehir harap olur. Danişmend-nâme'de devamla: “(...) cümle gaziler Melik'e gelüp hıdmete turdular. Dahı sordular kim: “Bunça zelzele ve şehir harab olmağa ba'is ne idi.” didiler. Melik eyitdi: “Ol giçe ki Nastor sarayında yaturdum, düşimde Hazret-i resul'i gördüm. Bana şöyle emr itdi kim: ‘Bu şehrin kavmi asi oldular, senün başuna kasd itdiler. Hakk te'ala dahı olanlara hışım iyledi.’ Bu şehiri yire geçürüp kavmi helak iyledi.” Ol kavim asi vü mücrim oldukları-çun ol şehre Çorum diyü ad kodular. Ol şehrin kavmine, Çorumlu dirlerdi.” (Arif Ali, 2004, s. 220a) ifadelerine yer verilmiştir. Danişmend-nâme'ye göre Melik Danişmend Gazi'ye yapılan bu ihanetten dolayı şehir halkı cürüm işleyerek asi ve mücrim olmuşlardır. Mirkâtü'l-Cihâd'da da geçtiği gibi suçlu olan bu kişilere “cürümlü” (Gelibolulu Mustafa Ali, 2016, s. 226b.) denilmiş, bu kelime de zamanla “Çorumlu” ya dönüşmüştür.

Anadolu Selçuklu Dönemi tarihçilerinden İbn Bîbî ise eserinde: “(...) Çorumlu emirliği ve subaşılığı (emaret-u serleşkeri) Hatıreddin Zekeriya-yı Sucâsi'ye verildi.” (İbn Bîbî, 1996, s.128) şeklinde bilgi verirken, Baykara ise İbn Bîbî'nin verdiği bu bilgiye dayanarak Çorum'un tahminen 651/1253-1254 tarihinde Serleşker Sucâsi tarafından yönetilen bir şehir/eyalet konumunda bulunduğu ve adının da “Çorumlu” olduğundan bahsetmiştir (Baykara, 1990, s. 58). “Amasya Tarihi”nin yazarı olan Hüseyin Hüsameddin ise “Çorum” adının “Çorumlu Oymağı”ndan geldiğini öne sürmüştür. Bu konuda bilgi veren birçok kaynağın dayanağı da yine adı geçen eserdir. Ancak yazarın çok önemli bilgiler vermesine rağmen kaynak göstermemesi büyük bir eksiklik. Hüseyin Hüsameddin, “Çorum” adının aynı adı taşıyan oymaktan geldiğini eserinde şu şekilde dile getirmiştir:

“Melik Ahmed Gazi Beg, Kastamonu fırkasını fenâ halde perîşân iderek Nikonya kal'asını feth ve begi olan Nestur'u Serkis Ahmed vasıtasıyla der-dest ve esîr eylediği esnâda bir mahdûmu tevellüd eylediği haberi vürûd itmekle teşekküren mevlûdun nâmını İzzeddin Mehmed tesmiye ve Nikonya livâsını Türkmenlerin “Alayuntlu” neslinden teşa'ub iden meşhûr Çorumlu Oymağı re'isi İlyas Beg'e tevcîh ve Çavlı Beg'i Karatigin Gazi ile Çangırı fethine me'mûr itdikden sonra Nestur'u alub Eflenus (Osmancık) tarafına azîmet eyledi.”

“Çorumlu Oymağı Nikonya şehrinde tavattun itdikleri münâsebetle Nikonya şehri “Çorumlu” dimekle meşhûr olmuşdu. Bu ta'bîr bin tarihine kadar bütiin evrâk-ı resmîyede muhâfaza idildiği halde mu'ahharen edât-ı nisbet hazf idilerek asıl kabileyi teşkîl iden “Çorum, Çarum” nâmıyla meşhûr olmuşdu.” (Hüsameddin, 1332, s. 286-287). Hüseyin

Hüsameddin eserinde, “Çorumlu Oymağı” ve reisinden bahsederek, Çorum’un eski adının “Çorumlu” olduğunu ve bütün eski kayıtlarda bu şekilde geçtiğini (H. Hüsameddin, 1927, s. 10) söylemesine rağmen, bu kayıtlar hakkında bilgi vermemiştir. Ama yazarın verdiği bilgilerde Danişmend-nâme’nin izleri görülmektedir.

Eserinde Osmanlı İmparatorluğu’ndaki aşiret yapısını inceleyen Türkay, “Yörükân Taifesi”ne bağlı olan “Çorumlu Oymağı”nın yerleşim yerinin “Çorum sancağı” olduğunu belirtmiştir (Türkay, 2005, s. 33). Türkay her ne kadar Osmanlı Dönemi’ndeki “Çorumlu Oymağı”ndan bahsediyorsa da böyle bir oymağın varlığının daha eski olduğu Hüseyin Hüsameddin’in eserinden anlaşılmaktadır. Bazı Selçuklu vakfiyelerinde ve H. 1000 tarihine kadar olan Osmanlı resmî belgelerinde şehrin adının “Çorumlu” şeklinde geçmesi, bu adın bir oymaktan geldiği iddiasını güçlendirmektedir. Malazgirt Savaşı’ndan sonra Orta Asya’dan gelen boylar ve oymaklar, Melikşah döneminden itibaren Anadolu’ya yerleşmeye başlamışlardır. Ancak bu durum gelişigüzel olmamış, Türkmen uluslarını oluşturan boy ve oymaklar gelecekte birleşip siyasî bir tehdit oluşturabileceği düşüncesiyle birbirinden ayrılıp bütün Anadolu’ya dağıtılmıştır (Yinanç, 1944, s. 166). Yapılan bu iskân faaliyeti sonucunda boy ve oymak gibi çok hareketli yapıların Anadolu’nun her tarafına dağıtılmasının “Çorum” adının bu oymaktan geldiği iddiasını tutarlı hale getirdiği söylenebilir. Çünkü birçok ilde “Çorum” adını alan ya da bu addan türeyen kaza, nahiye, köy, divan, mezra, mahalle, cami, kale, medrese, dağ, çay ve çayır adları mevcuttur (Osmanlı Yer Adları II, 2013, s. 366).²⁰ Bu da “Çorumlu Oymağı”nın gittiği yerlere kendi adını verdiği izlenimini uyandırmaktadır. Örneğin:

Çorum Çayı: Çorum

Çorum Mahallesi: Bitlis

Mihalçorum Mahallesi: Yavşan köyü-Mesudiye-Ordu (Umar, 1993, s. 191)

Çorum Çayırı: Sultanönü

Çorumlu Camii: Çorumlu

Çorumlu Kalesi: Çorumlu

Çorumlu Medresesi: Çorumlu

Çorum divanı-Çorumviran divanı: Gerede, Mengen-Bolu

Çorumlu divanı: Çorumlu

²⁰ Ayrıca “Çorumlu” adının idarî sistem ve tapu kayıtlarında geçtiğine dair bkz. (H.984 -M.1576/1577 tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufasssal-ı Livâ-i Çorum I, 2014). Ayrıca, (387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530) II, 1997). Her iki kaynakta büyük ihtimalle H. Hüsameddin’in bahsettiği H.1000 tarihine kadar olan Osmanlı resmi belgeleridir. “Çorumlu” adının kullanıldığı resmi belgeler için ayrıca bkz. (Bulduk, 1992).

Çorum köyü: Araç-Kastamonu

Çorum köyü: Karaağaç-1 Gölhisar

Çorum köyü: Karacaşehir-Eskişehir

Çorumlu köyü: Ovacık-Darende-Divriği

Çorumlu [Çorum-Çorumpınarı] köyü: Banaz-Uşak-Kütahya

Çorumpolad köyü: Malazgirt-Hınıs-Erzurum

Çorumviran köyü [Cürümveran]: Çorumlu

Çorumviran köyü: Devrekani-Kastamonu

Çorumviran köyü: Mengen-Bolu

Çorumviranı köyü: Gerede-Bolu

Çorumviranı köyü: Daday-Kastamonu

Çorumlu kazası: Çorumlu (Osmanlı Yer Adları II, 2013, s. 366)

Çorumlu köyü: Sındırgı-Bigadiç-Karesi (Son Teşkilât, 1928, s. 386)²¹

Yukarı Cörümveran köyü-Aşağı Cörümveran köyü: Daday-Kastamonu (Köylerimiz, 1968, s.141, 170, 781)²²

Çorumlu: Merkez-Kastamonu (Son Teşkilât, 1928, s. 783 ; Köylerimiz, 1968, s. 155)

Çorum köyü: Acıpayam-Denizli (Son Teşkilât, 1928, s. 588 ; Köylerimiz, 1968, s. 117)

Çorum Dağı: Yatağan-Acıpayam-Denizli (Baykara, 1984, s. 50)

Çorum köyü: Hatay (Eröz, 1984, s. 48)²³

Çorumgiray: Karahisar-1 Timurlu, Eğerevlik (Gündoğdu, 1989, s. 354)

Bu kadar farklı bölgelerde “Çorum” adı ve ondan türeyen adların bulunması, “Çorumlu Oymağı”nın varlığının ve bazı nedenlerden dolayı bu oymağın Anadolu’nun büyük bir kısmına dağıldığının kanıtı olmalıdır. Aksi takdirde Anadolu’nun farklı bölgelerinde “Çorum” adına rastlanmasının açıklamasını yapmak mümkün olmayacaktır.

Hüseyin Hüsameddin’in verdiği bilgiye göre Danişmendliler zamanında bölgeye “Alayundlu Boyu”nun “Çorumlu Oymağı” yerleştirilmiştir. O dönemki Anadolu oldukça hareketli olduğu için bölgeye başka boy ve oymakların da geldiği düşünülmelidir. Bölgeye gelen bu kitleler de çeşitli nedenlerle başka yerlere göç etmişlerdir. Örneğin Danişmendlilerin

²¹ İçişleri Bakanlığı tarafından 1928’de basılan eserde Balıkesir-Sındırgı-Çorum nahiyesi adı altında bağlı bulunan köylerin isimleri verilmektedir. Bkz. (Son Teşkilât-ı Mülkiye’de Köylerimizin Adları, 1928). Eski adı Çorum yeni adı Düvertepe olan köyün adının “Çorumlu Oymağı”ndan geldiği, bu oymağın kökeni ve göç yolları hakkında bilgi için bkz. (Kahraman, 2011).

²² Kastamonu-Daday’a bağlı Çorumviranı Köyü’nün farklı bir okunuşu olmalıdır.

²³Yazar, yeni adı Gültepe olan Çorum köyünün adını Bulgar, Kuman ya da Peçenek oymaklarının adı taşıyan köyler arasında gösterir. Aynı köyün eski ve yeni adları için bkz. (Köylerimiz, 1968, s.244, 636).

gerek Haçlılar ve Anadolu Selçukluları ile mücadeleleri gerekse başka sosyolojik nedenler bölgedeki göçü tetiklemiş olmalıdır. Nitekim Yinanç, Danişmendlilerin yıkılmasından sonra ona bağlı olan boy ve oymakların Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağıldığından bahsetmiştir (Yinanç, 1977, s. 476). Örneğin, Karesioğullarının kurucularının atası Melik Danişmend Gazi'dir. Anadolu Selçukluları tarafından yıkılan Danişmendli Devleti'nden yönetici aileye mensup olanların Balıkesir civarına yerleştirildiği ve zamanla Karesioğullarını kurdukları bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1977, s. 331). Bu iskân sırasında Danişmendlilere bağlı boy ve oymakların da farklı bölgelere ve Balıkesir civarına yerleştirilmesi söz konusu olabilir. Nitekim Balıkesir-Sındırgı'daki "Çorum köyü"nü varlığı, bu oymağın o bölgede de iskân edilmiş olabileceği ihtimaliyle açıklanabilir.

Tuğrul eserinde "Çorum" adı ile ilgili hiçbir rivayetin "Amasya Tarihi"nin iddiasını çürütecek nitelikte olmadığını, şehrin adının bu oymaktan geldiği iddiasını daha doğru ve kuvvetli bir kanıt olarak kabul ettiğini dile getirmiştir. Çorum çevresinde de birçok köyün Türk oymaklarının adını taşıdığından bahseden Tuğrul, "Vilayet Tahrirat Kalemî"nde görevli Salim Bey'in 700-800 tarihli vakfiyelerde şehrin adının "Çorumlu" şeklinde kullanıldığını gördüğünü ifade etmiştir (Tuğrul, 2015, s. 72-73). Köstekçioğlu ise "Çorum" adının sözlüklerde "izdihamgâh" anlamına geldiğini, resmi belgelerde ve H.700-1000 tarihleri arasındaki vakfiyelerde "Çorumlu" şeklinde geçtiğini dile getirmiştir. Devamında ise "Çorum" adının Çorumlu Oymağı'ndan geldiği daha sonra "Çorum" şekline dönüştüğü görüşünü yerinde bulmuş, diğer rivayetleri benimsememiştir. (Köstekçioğlu, 1938, s. 191-192).

Anakök ise kaynak göstermeden 1668 tarihine kadar şehrin adı olarak "Çorumlu" adının kullanıldığını, bu tarihten sonra "Çorum" adının kullanılmasının emredildiğini dile getirmiştir (Anakök, 1950, s. 97).²⁴

Şehre "Çorum" adının verilmesinde eski bir Türk geleneğinin etkisini görmek mümkündür. Türklerde devletin kurucusu, kurduğu devlete genelde kendi adını vermiştir. Bu gelenek düşünüldüğünde, bir Türk boyuna bağlı oymak beyi kendi oymağının adını bu şehre vermiş olmalıdır (Çorum İl Yıllığı, 1967, s. 70; Yinanç, 1944, s. 173-174). Nitekim Köprülü eserinde fetih sonrasında Anadolu'ya gelen Türk aşiretlerinin iskân edildikleri yerlerde kendi adları ile yerleşim yerleri kurduklarını, önceki yaşadıkları yerlere ait köy, dağ, nehir adlarını yeni geldikleri yerlere de getirdiklerini belirtmiştir (Köprülü, 1972, s. 84). "Çorum" adı eğer

²⁴ Ancak Anakök'ün verdiği 1668 tarihi (IV. Mehmet Dönemi) H. Hüsameddin'in verdiği 1000/1591-1592 tarihine (III. Murat Dönemi) göre geç bir tarihtir. Genelde kaynaklar 16.yy.'da (-lu) ekinin kullanılmasının bırakıldığından bahseder. Bunların dışında (-lu) ekinin bizzat padişah adı vererek Kanuni Dönemi'nde bırakıldığını söyleyen kaynak için bkz. (Sabuncuoğlu, 2015, s. 272).

Alayundlu Boyu'nun²⁵ Çorumlu Oymağı'ndan geliyor ise, bu iddianın gerçekliğini Anadolu'nun fethinden önceki zaman diliminde aramak gerekir. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi Çorum'un fethiyle birlikte Çorumlu Oymağı diğer boy ve oymaklar gibi Orta Asya'dan gelmiş, bu şehre ve başka bölgelere iskân edilmiş olmalıdır. Fetih öncesinde bu adı taşıyan bir oymağın varlığını kabul etmek bizi zorunlu olarak Orta Asya'ya yönlendirir ve orada bu adı taşıyan bir oymak ya da yer adının bulunduğunu düşünmeye zorlar. Yukarıda verilen rivayetler ve şehir için kullanılan diğer adlar düşünüldüğünde, "Çorum" adının Çorumlu Oymağı'ndan geldiği görüşü diğerlerine göre daha anlamlı ve tutarlı görülmektedir.

Sonuç

Görüldüğü gibi "Çorum" adının kökeni hakkında net veriler yoktur. Bu adın ortaya çıkışı ile ilgili birçok rivayet söz konusudur. Zamanla galat-ı meşhur hale gelen bu rivayetlerin bazıları yakıştırma, ses benzeşmesi, kelime türetme gibi bilimsel olmayan yollarla kaynaklara girmiş; bazıları da halk arasında bir efsaneye dönüşmüştür. Bu rivayetlerde kullanılan adlar hangi dile aittir, ne zaman ve ne şekilde ortaya çıkmıştır gibi sorulara cevap vermeden "Çorum" adının kökeni hakkında kesin bir bilgi edinmek mümkün görünmemektedir.

Bunu başarabilmek için yer adları konusunda tecrübeli bir ekiple sistemli, uzun soluklu bir çalışma yapmak gereklidir. Bu arada araştırılması gereken sadece yer adları değildir. Gerek Çorum'da gerekse Anadolu'da görülen insan, hayvan, bitki, dağ, tepe, nehir, şehir, köy, mahalle, vb. gibi canlı-cansız varlıkların, mekânların adları da araştırılmalıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda bu adlar verilirken hangi etkenlerin göz önünde bulundurulduğu da ortaya çıkacaktır. Bunun için Anadolu'nun yanı sıra bu adların büyük oranda kökenini oluşturan diğer Türk coğrafyalarında da "onomastik" (adbilim) çalışmaları yapılmalıdır.

Gerekirse Saim Sakaoğlu'nun eserinde söz ettiği Z. Fahri Fındıkoğlu tarafından 1958'de kurulan "Türk Onomastik Merkezi" gibi müstakil bir merkez günümüzde tekrar kurulmalıdır. Böyle bir merkez sayesinde bu tür araştırmalar için gerekli olan bütçe, malzeme ve en önemlisi akademisyen ihtiyacı karşılanabilecektir. Ayrıca üniversitelerin ilgili bölümlerinde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde adbilimle ilgili dersler konulmalı, enstitüler, araştırma merkezleri kurularak bu çalışmaların bilimsel yollarla yapılmasının önü açılmalıdır. Bütün bu çalışmaların oldukça karmaşık ve zor olduğu unutulmadan dil bilim, tarih, coğrafya, arkeoloji

²⁵ Bazı araştırmacılar "Çorumlu Oymağı"nın bağlı olduğu boy için farklı adlar vermişlerdir. H. Hüsameddin ise bu oymağın "Alayundlu Boyu"na bağlı olduğundan bahseder. Alayundlu adının etimolojik çalışması için bkz: (Karadoğan, 2001). Ancak Ahmet Vefik Paşa'nın eserinde Çorum, "Çepni Boyu"na ait bir şehir olarak geçmektedir. Bkz. (Ahmet Vefik Paşa, 1360).

ve sosyoloji gibi disiplinler arası iş birliği sağlanmalıdır. Elde edilen veriler üzerinde tarihî ve etimolojik araştırmalar yapılmalı, gerekli komisyonlar kurularak yazılı ve görsel yayınlar, sempozyumlar ve konferanslar kanalıyla araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır.

Son olarak Çorum örneğinde olduğu gibi yer adları bir milletin tarihini, kültürünü ve değerlerini yansıtan ve bu unsurları gelecek kuşaklara taşıyan en önemli miraslardandır. Bir yerleşim biriminin adı (il, ilçe, köy, mahalle) orada yaşayan insanların kimliğinin bir parçasıdır. Bu kimliğe sahip olmak, yerel tarih konusunda bilinçli olmakla ve bu konuda hassas davranmakla mümkündür. Bunu başarabilmek için yaşanılan coğrafyanın geçmişine sahip çıkılmalı, mevcut yerleşim yerlerinin adlarının kökeni hakkında belli oranda bilgi sahibi olunmalıdır. Çünkü insanlar yaşadığı mekân ile mensup olduğu toplumun geçmişi arasında ancak bu şekilde bir bağ kurabilir. Kültürel, sosyal ve psikolojik gelişimde önemli bir yere sahip olan “aidiyet duygusu”nu bu şekilde geliştirebilir.

Bu açıdan bakıldığında yer adlarının verilmesinin gelişigüzel olmadığı; tarihî, siyasî, dinî, kültürel ve sosyolojik nedenlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu da bize yer adlarının bir karakterinin ve hikâyesinin bulunduğunu, bir milletin tarihsel serüvenini anlatan önemli bir ayrıntı olduğunu göstermektedir. Bu ayrıntılar üzerinde yapılacak araştırmalar hem şehir tarihlerinin hem de Anadolu'nun iskân tarihinin kapsamlı bir şekilde yazılmasını sağlayacaktır. Bu çalışmalar Türk tarihinin karanlıkta kalan pek çok konusunun aydınlatılmasına katkı sunacağı gibi aynı zamanda bu yerlerde yaşayan halkın tarihsel bir farkındalığa sahip olmasında da etkili olacaktır.

Kaynaklar

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530) II. (1997). Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

1967 Çorum İl Yıllığı. (1967). Dönmez Ofset.

H.984 (M.1576/1577) tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum I. (2014). Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı.

Köylerimiz, 1 Mart 1968 Gününe Kadar. (1968). T. C. İçişleri Bakanlığı Başbakanlık Basımevi.

Osmanlı Yer Adları II Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zülkadriye Eyaletleri (1530-1556). (2013). Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimizin Adları. (1928). Dahiliye Vekaleti Neşriyatı.

Tarama Dergisi II. (1934). Devlet Matbaası.

Türkçe Sözlük I. (1998). (9. B). TDK Yayınları.

- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü III.* (1993). TDK Yayınları.
- Yurt Ansiklopedisi.* (1982). Çorum. *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını.* (C. 3, ss. 2009-2114). Anadolu Yayınları.
- Aksan, D. (1984). Türk Yer Adları Konusunda Bir Proje Önerisi. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri.* Başbakanlık Basımevi, 275-278.
- Akurgal, E. (2005). *Anadolu Kültür Tarihi.*(17. b). Tübitak Yayınları.
- Anakök T. (1950). *Çorum Tarihi,* Basılmamış Daktilo Eser.
- Anderson, J. G. C. (1903). *A Journey of Exploration in Pontus.* Bruxelles.
- Arıncı, R. (1941). Arzda ve Yurdumuzda Zelzele Bölgesi. *Çorumlu Dergisi,* 3(29), 897-903. Çorum Vilayet Basımevi.
- Arif Ali. (2004). *Danışmend-nâme.* (Haz. Necati Demir). Akçağ Yayınları.
- Arslan, M. (2007). Mithradetes VI Eupator. Odin Yayıncılık.
- Bakırcı, Ö. (b.t.). Bizans, Danışmend, Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde Çorum. *Çorum Tarihi.* (Ed: 5. Hitit Festivali Komitesi). b.y.: EFA Tasarım, 53-78.
- Baykara, T. (1984). *Yatağan Her Şeyi İle Tarihi Yaşatma Denemesi.* Institute For The Study of Languages and Cultures of Asia And Africa.
- Baykara, T. (1990). *Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar.* Ege Üniversitesi Basımevi.
- Baykara, T. (2014). *Türkiye’nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI-XIV.Yüzyıllar).* (2.b). TDV Yayınları.
- Bulduk, Ü. (1992). Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri I. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),* 3 (3), 129-167. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000118
- Buluç, S. (b.t.). Çorum ve Çevresi. *Çorum Tarihi.* (Ed: 5. Hitit Festivali Komitesi). b.y.: EFA Tasarım, 19-50.
- Dağlıoğlu, H. T. (1939). Çorum Tarihi Hakkında. *Çorumlu Dergisi,* 2 (13), 385-388. Çorum Vilayet Basımevi.
- Dağlıoğlu, H. T. (1942). Çorum Vilayetinin Mülki Taksimatına Tarihi Kısa Bir Bakış. *Çorumlu Dergisi,* 3 (33), 1014-1018. Çorum Vilayet Basımevi.
- Donuk, A. (1988). *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askerî Unvan ve Terimler.* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- Elton, H., Haldon, J., Newhard, J. ve Bikoulis, P. (2012). Avkat Arkeoloji Projesi, 2007-2009. 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu. T.C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Emiroğlu, K. (1995). Türkiye'deki Tarihsel Adları. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 97-102.
- Emiroğlu, M. (1984). Bolu Yöresi Yer Adları. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*. (ss. 181-200). Başbakanlık Basımevi.
- Eren, H. (1965). Yer Adlarımızın Dili. *TDAY Belleten*, 13, 155-165.
- Eröz, M. (1984). Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*. (ss. 43-53). Başbakanlık Basımevi.
- Evliya Çelebi. (1314). *Seyahatname II*. İkdam Matbaası.
- Eyice, S. (1969). Çorum'un Mecitözü'nde Aşıkpaşa Oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 15, 211-246.
- Gelibolulu Mustafa Ali. (2016). *Mirkâtü'l-Cihâd*. (Haz. Ali Akar). TDK Yayınları.
- Gündoğdu, A. (1989). *Çorum'un 2 Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1268-1280 M.1852-1863)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Güner, İ. ve Ertürk, M. (2004). Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, (12), 39-62.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, II. (2008). (Haz. Y. Dağlı - S. A. Kahraman).(2.b). Yapı Kredi Yayınları.
- Gülensoy, T. (1984). Elazığ, Bingöl ve Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*. (ss. 149-156). Başbakanlık Basımevi.
- Gülensoy, T. (1995). *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*. TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü Etimolojik Sözlük Denemesi I*. TDK Yayınları.
- Haldon, J. (2007). *Bizans Tarih Atlası*. (Çev. Ali Özdamar). Kitap Yayınevi.
- Hocaoğlu, B. (2016). Varna İlinde İsmi Değiştirilen Türkçe Yerleşme Adları. *Cihannü-ma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 73-92.<https://doi.org/10.30517/cihannuma.283518>
- Hüseyin Hüsameddin. (1332). *Amasya Tarihi II*. Necm-i İstikbâl Matbaası.
- Hüseyin Hüsameddin. (1927). *Amasya Tarihi III*. Necm-i İstikbâl Matbaası.
- İbn Bîbî. (1996). *El Evâmirü'l-Ala'ıye Fi'l Umuri'l-Ala'ıye II (Selçukname)*. (Çev. M. Öztürk). Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. (17. b). Ötüken Yayınları.
- Kahraman, H. (2011). *Düvertepe*. Dinçer Matbaası.
- Karadoğan, A. (2001). *Anadolu'yu Türkleştirenlerin İsimleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Kaya, M. A. (2005). *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*. İlya Yayınevi.
- Keskin, E. (2015). *Küçük Asya'da Kutsal Kent Euchaita ve Bizans Dönemi Taş Eserleri*. (2.b). Gece Kitaplığı Yayınları.
- Kırzioğlu, M. F. (1984). Selçuklu-Fetihleri'nden (1064-1071) Önce Doğu-Anadolu Türk Boy ve Oymakları'ndan Kalma Dağ ve Su Adları. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri. (ss. 75-96). Başbakanlık Basımevi.
- Korkmaz, Ş. (2003). *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II.Meşrutiyet)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Köprülü, M. F. (1972). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. (2.b). Başnur Matbaa.
- Köseoğlu, N. (1939). Evliya Çelebiye Göre Çorum ve Havalisi. *Çorumlu Dergisi*, 1 (11), 326-334. Çorum Vilayet Basımevi.
- Köstekçioğlu, S. (1938). Çorum Adı Üzerinde İncelemeler 1. *Çorumlu Dergisi*, 1(6), 191-192.
- Kurat, A.N. (1937). *Peçenek Tarihi*. Devlet Basımevi.
- Ramsay, M.W. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev. Mihri Pektaş). MEB Basımevi.
- Sabuncuoğlu, M. İ. (2015). *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim I*. Tıpkı Basım. Çorum Belediyesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I*. TDK Yayınları.
- Sevim, A. (1987). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*. TTK Basımevi.
- Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimizin Adları. (1928). Dahiliye Vekaleti Neşriyatı.
- Strabon. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası XII. Kitap*. (Çev. Adnan Pekman). (4.b). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sümer, F. (1960). Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi. *Belleten*, 24 (96), 567-594.
- Şahin, İ. (2011). Yer adı bilimi Araştırmalarında Mikrotoponiminin Yeri, Önemi ve Araştırma Yöntemi: Trnak Köyü (İçel/Gülнар) Örneği. *Turkish Studies*, 6 (1), 1807-1830. [10.7827/TurkishStudies.2076](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.2076)

- Şahin, İ. (2013). Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması Sorunları. *Avrasya Terim Dergisi*, 1 (1), 49-58.
- Şahin, K. (2006). Çorum Adının Menşei. *Osmanlı Dönemi'nde Çorum Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler*. (ss. 27-33).TDV Yayın Matbaacılık.
- Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi. (1338). *Meri't-Tevârih*. Maarif Nezareti.
- Şemseddin Sami. (1308). *Kamusu'l-A'lam III*. Mihran Matbaası.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi II*. (Çev. A.Suat). Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tombuş, N. (1946). Kentimiz Niçin Çorum Diye Anılmış. *Çorumlu Dergisi*, 5 (56), 1637-1639.
- Tombuş, N. (1940). Müverrih Âli ve Ahfâdı Çorumda. *Çorumlu Dergisi*, 2 (18), 538-546.
- Tuğrul, N. (2015). *Çorum Tarihi ve Coğrafyası*. (Haz. Ramazan Karaman). (2.b). Salmat Yayıncılık.
- Tunçel, H. (2000). Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 23-34.
- Turan, O. (1998). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. (7.b). Boğaziçi Yayınları.
- Türkay, C. (2005). *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*. (2. B). İşaret Yayınları.
- Uçakcı, İ. (2006). *Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu*. Mavi Vizyon Matbaası.
- Uçakcı, İ. (2013). *Çorum, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Çankırı Yöresinde Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler*. Bilgeoğuz Yayınları.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İnkılap Kitabevi.
- Umar, B. (1998). *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi Türkiye Türkleri Uhusunun Oluşması*. İnkılap Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1977). Karasioğulları. *İslâm Ansiklopedisi*. (C. VI, ss.331-335). MEBYayınları.
- Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of Islamization From The Eleventh Through The Fifteenth Century*. University of California Press.
- Yâkubi. (1992). *Tarihü'l- Yakubi I*. Beyrut.
- Yıldırım, D. (1984). Coğrafya'dan Vatan'a Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*. (ss. 157-168). Başbakanlık Basımevi.
- Yinanç, M. H. (1944). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. Burhaneddin Matbaası.

Yınanç, M. H. (1977). Danışmendlıler. *İslâm Ansiklopedisi*. (C. III, ss.468-479). MEB Yayınları.

<https://www.google.com/maps/place/Jurm,+Afganistan>